
Posvetovanja

Mednarodna konferenca **The Loneliness of Victims: The Methodological, Ethical and Political Aspects of Counting the Second World War's Human Losses**, Budimpešta, 9.–10. 12. 2011

V začetku decembra 2011 je v Budimpešti potekala mednarodna konferenca *Osamljenost žrtev: metodološki, etični in politični vidiki ugotavljanja števila človeških izgub med drugo svetovno vojno*. V sodelovanju z Inštitutom za zgodovino pri madžarski Akademiji znanosti jo je organizirala mlada, šele dobro leto delujoča organizacija European Network Remembrance and Solidarity (ENRS). Ta je bila ustanovljena pred nekaj leti na pobudo nemške in poljske vlade ter z njunimi finančnimi sredstvi. Pred časom so se ustanovni članicama pridružile še Madžarska, Češka in Avstrija, kar dokazuje, da obstajajo na področju raziskovanja totalitarizmov in njihovih posledic tudi mednarodne povezave.

Čeprav gre za mlado organizacijo, je ENRS doslej organizirala že drugo mednarodno znanstveno konferenco. Zaveda se namreč, da lahko zlasti tako omogoča dobre in sprotne interdisciplinarne stike med raziskovalci na akademski ravni ali celo med zainteresiranimi institucijami, s tem pa omogoča tudi kroženje informacij. Na tokratni konferenci je združila raziskovalce, ki delujejo na področju humanistike, jezikoslovja, prava in drugih ved, kakor tudi »dokumentacijske zbirke«, ki nastajajo pri različnih institucijah, od dokumentacijskih centrov do zgodovinskih inštitutov.

Konferenca je potrdila, da vprašanje števila in strukture žrtev druge svetovne vojne v Evropi še ni zamrlo, saj v več državah udeleženkah druge svetovne vojne potekajo intenzivne raziskave različnih vidikov te tematike. Tematike, ki jo je bilo marsikje po Evropi dolgo težko raziskovati. Konferenca pa je želela opozoriti tudi na metodološke probleme in na nedorečeno izrazoslovje, s katerimi se sooča raziskovanje človeških izgub med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.

Organizatorjem je uspelo pomembnost tega vprašanja in obenem konference podkrepiti z udeležbo uglednega britanskega zgodovinarja Richarda Overyja (Univerza Exeter). Overy, ki ga je A. J. P. Taylor označil kot »razdiralca mitov druge svetovne vojne«, je to svojo naravnost pokazal tudi na omenjeni konferenci. V uvodnih besedah je poudaril, kako pomembna je pobuda ENRS, saj lahko le število človeških izgub izkaže naravo (totalne) vojne, naravo posameznih konfliktov in dejanj, danes pa lahko celo pomaga oblikovati odnos do smrti. Kakor se lahko strinjamo s tem, se lahko tudi z njegovim pozivom, da sta pri tem zelo pomembni metodologija in terminologija. Obe je treba doreči, da ne bi sprožali novih trenj in sprevgli optike druge svetovne vojne. Overy je v svojem prispevku tehtno umestil njemu znana števila človeških izgub v širši evropski kontekst.

Na konferenci so bili predstavljeni rezultati pretežno »viktimoloških« projektov, kamor je sodila tudi predstavitev projekta Inštituta za novejšo zgodovino iz Ljubljane. Le nekaj prispevkov je namreč posegalo na povsem teoretsko raven problematike. Mnoge predstavljene raziskave temeljijo na dokumentih s statističnimi podatki. V Nemčiji se ukvarjajo z izgnanimi poljskimi, češkimi in »jugoslovanskimi« Nemci. K temu vprašanju je kritično pristopila Beata Halicka z Univerze v Frankfurtu. Opozorila je na politično instrumentalizacijo žrtev izгона, ki traja vse od petdesetih let 20. stoletja do danes, manjka pa umestitev v širši zgodovinski kontekst. V svojem prispevku je predstavila rezultate dela na arhivskem gradivu (Ost-Dokumentation), ki je dostopno od leta 1981. Njene raziskave kažejo, da naj bi ob izgonu Nemcev s Poljske, Češke in Jugoslavije življenje izgubilo 473.013 oseb. Vseh nemških človeških izgub se je dotaknil nemški politolog Rüdiger Overmans, ki je opozoril, da je z nemškega stališča raziskovanje človeških izgub oteženo že samo zaradi spreminjanja meja in s tem povezanimi metodološkimi problemi. V svojem prispevku je utemeljeval, zakaj je 5,3 milijona žrtev povsem verjetno število nemških vojnih izgub. Med drugim se je strinjal z Beato Halicko, da je 2 milijona smrtnih žrtev med izgnanimi Nemci res mistificirano število, ki ga je treba natančneje preučiti, pritrnil pa ji je tudi pri njenih ocenah.

Medtem ko so na Slovaškem tako rekoč šele pričeli z raziskovanjem števila vseh žrtev vojne, ki jih je predstavil Peter Jašek, sta bolj poglobljene raziskave predstavila romunska zgodovinarja. Raziskavo o žrtvah med romunskimi Judi je predstavil Alexandru Muraru, ki prihaja z Univerze Alexandru Ioan Cuza v Jasiju, predstavnik Zgodovinskega inštituta romunske Akademije znanosti Adrian Cioflanca pa je spregovoril o pogromih za časa romunskega umika iz Besarabije in Severne Bukovine ob začetku vojne. Poljski zgodovinarji so nastopili z novimi, nižjimi ocenami vseh žrtev vojne (Lukasz Kaminski, Inštitut nacionalnega spomina, Mateusz Gniazdowski, Center vzhodnih študij), ki se gibajo okrog 4,8 milijona mrtvih. O stanju raziskav na Madžarskem je spregovoril Tamas Stark. Predstavil je ugotovitve svojih dolgoletnih preučevanj in skušal oceniti vse medvojne človeške izgube na Madžarskem. Opozoril je na metodološke probleme pri raziskavi, ki določene skupine žrtev tako zamegljujejo, da še ni moč z gotovostjo trditi, koliko je bilo dejansko človeških izgub. Meni, da je Madžarska utrpela med 110.000 in 160.000 vojaških izgub, do 45.000 civilnih, poleg tega pa še 440.000–560.000 žrtev holokavsta. Posebej je o žrtvah holokavsta na Madžarskem spregovorila še Judit Molnar z Zgodovinskega inštituta pri Madžarski akademiji znanosti, ki je opozorila zlasti na pomembnost sodelovanja z muzejem Yad Vashem ter orisala potek in stanje raziskav. V Rusiji potekajo intenzivne raziskave o vseh sovjetskih človeških izgubah med drugo svetovno vojno in zaradi nje, ki pod državnim okriljem združujejo več institucij, zlasti arhivov. Človeške izgube so po novem višje in segajo do 26,6 milijona mrtvih (Vladimir Tarasov, pomočnik direktorja Komiteja za arhive pri Ministrskem svetu Ruske federacije), vendar so lahko natančneje ugotavljali zlasti vojaške izgube. Pri ocenjevanju civilnih izgub so se morali namreč zadovoljiti z demografskimi ocenami. Drugi ruski predstavnik, filolog in zgodovinar Boris So-

kolov, postavlja te ocene še više, a je tem že kar težko verjeti, saj govorijo o 40 milijonov mrtvih. O žrtvah sovjetskega terorja na Poljskem je od ruskih predstavnikov spregovoril Aleksander Gurjanov (Spominsko društvo, Moskva), ki je preučeval dokumentacijo tajne policije NKVD in prišel do ocene o 150.000 mrtvih zaradi sovjetskega terorja na Poljskem med letoma 1939 in 1945.

Če si ogledamo še raziskave, ki se ukvarjajo z identiteto žrtve, je prišel do zavidljivih rezultatov muzej Yad Vashem iz Jeruzalema (Aleksander Avraham, direktor Yad Vashema). Ta je sicer začel z zbiranjem podatkov že davnega leta 1950, a mu je šele razvoj računalniške tehnologije omogočil, da lahko številčna ekipa popisovalcev podatke temeljito obdela. Doslej je lahko natančno identificirala približno 4 milijone žrtev holokavsta. Poleg te raziskave izstopajo še poljske viktimološke raziskave. Z njimi so se po večini začeli ukvarjati po letu 2004, zato trenutno doma doživljajo široko javno in politično podporo, tako tista, ki evidentira žrtve nacističnega terorja (Dariusz Pawlos, Fundacija poljsko-nemške sprave), kot tista o žrtvah sovjetske represije (Maciej Wyrwa, Fundacija Osrodek Karta – poljska baza žrtev sovjetske represije, Varšava), ki kronološko sega do leta 1956 in je do zdaj evidentirala približno 300.000 oseb.

Avstrijske raziskave o sovjetskih vojnih ujetnikih v Avstriji (Barbara Stelzl-Marx, Univerza Karl Franzens v Gradcu) in o avstrijskih vojnih ujetnikih v Sovjetski zvezi (Harald Knoll, Inštitut Ludwiga Boltzmana/Inštitut za raziskovanje posledic vojn, Gradec, Dunaj, Celovec) so prav tako dosegle visoko stopnjo identifikacije omenjenih žrtev, a gre pri tem za manjšo raziskovano skupino oseb.

Po prispevku Tadeje Tominšek Čehulić in Vide Deželak Barič *Metodologija ugotavljanja števila smrtnih žrtev druge svetovne vojne v Sloveniji* (The Methodology of Compiling the Second World War Casualties' List in Slovenia), v katerem je Tadeja Tominšek Čehulić predstavila historiat, aplikacijo in rezultate omenjenega projekta, je Richard Overy poudaril, da vidi očitno prednost tega projekta prav v tem, da je zaradi obvladljivega ozemlja, ki je zajeto v raziskavo, upošteval vse žrtve vojne, pri identifikaciji žrtev pa dosegel presenetljive rezultate. Ti, po njegovem, pomenijo odličen približek k dejanskemu številu žrtev in nakazujejo značaj vojne v Sloveniji. Priznanje, ki ga je Overy javno izrekel projektu, ki na temo človeških izgub med drugo svetovno vojno in neposredno po njej že vrsto let teče na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, ima veliko težo. »I hope You'll survive,« (»Upam, da boste preživeli!«) je bil njegov komentar na mesto v prispevku, kjer smo spregovorili o tem, da je usoda omenjenega projekta v Sloveniji zaradi pomanjkanja javnega interesa negotova.

Viktimologi se lahko strinjamo z Overyjem, da sta število in struktura človeških izgub le izhodiščna točka, na kateri lahko začnemo poglobljene, tehtnejše raziskave o naravi vojne. Prav to nam v Sloveniji omogoča projekt Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Ta je s – sicer dolgotrajno – sistematično raziskavo o človeških izgubah med drugo svetovno vojno in neposredno po njej ponudil dobro in prepotrebno izhodišče za poglobljanje raziskave vzrokov in posledic dejstva, da je v Sloveniji več kot 97.000 ljudi življenje izgubilo zaradi vojnega in povojnega nasilja.

Po koncu konference lahko trdimo, da doslej nobena druga raziskava o človeških izgubah druge svetovne vojne in povojne politične represije v Vzhodni in Srednji Evropi ni tako celovita, kot je raziskava Inštituta za novejšo zgodovino. Pri tem mislimo na njeno metodološko zasnovo, na stopnjo identifikacije osebe in ne nazadnje tudi na stopnjo opravljenega dela, saj se nahajamo ravno pred zaključkom identifikacije žrtev. Tako rekoč vse raziskave, ki so bile predstavljene na konferenci, so »živ organizem«, ki daje iz dneva v dan nove rezultate, kot »neživa« je nastopila le omenjena avstrijska raziskava o avstrijskih vojnih ujetnikih v Sovjetski zvezi, ki se je končala pred nekaj leti. Raziskovalci jo sicer dopolnjujejo z novimi dokumenti in dognanji ter celo posredujejo podatke zainteresirani javnosti, a za to niso več finančno pokriti.

Naj za konec omenimo še vsaj dvoje vtisov, ki jih je zapustila opisana »viktimoška« konferenca. Morda žrtve vendarle niso več tako osamljene, kot je nazakoval naslov konference. V tujini pa tudi ni »osamljeno« zanimanje za raziskave z območja nekdanje Jugoslavije, za katere se čutijo tuji raziskovalci vse prevečkrat prikrajšani.

Tadeja Tominšek Čehulič